

סער ופרץ¹

נתן אלתרמן

"סער ופרץ". אין לומר כי מונח מקובל זה, שריח התרגום המילולי כרוך אחריו כצל, הולם בכל תגיו את המכוון בו. לפני שאתה מקבלו כפשוטו ודרושו בתולדותיהן של ספרות וחברה, הוא מעלה לפניך, בצורה תרגומית זו, כמין "שמעון ולוי אחים" מתוך סיפור ילדים. סער ופרץ... ביחוד ה"פרץ" הזה. יש בו בנוסח העברי נימה של חוסר-רצינות. אבל כיוון שנשתרש יפה ואין הוא חידוש אחרונים ונסוך עליו חן פסיעותיה הראשונות של העברית בעולם המעשה — כיוון שכך חביבים עלינו גם יסוריו ועדיין אין היד מורמת לדחותו.

שעתו של מונח זה — כל שעה. האקטואליות שלו אינה פגה ומבחינת-מה היא גוברת ומעמיקה דווקא בזמנים שהם, בדיעבד או למראית-עין, ההיפך הגמור מזמנו שלו. זו אחת מזכויותיהם וזו אולי גם תוגתם הגדולה של הסער והפרץ שגם היעדרם אינו כפרתם. ככל שקל למצוא ולהמציא סימני-היכר והגדרות לתקופה (ובעניננו כאן - תקופה ספרותית) שאתה שרוי בה, כן קשה ליתן בה סימן ממצה והגדרה אחת. מושכל ראשון הוא ורק ימי הסער והפרץ חורגים ומטפחים על פניו. הם היחידים המגדירים עצמם לזכרון לדבריי-הספרות כמו פיהם. רק הם יודעים להצביע בעודם בחיים על מקומם בבית-העלמין. אף-על-פי שעיקרם הכפירה, ההתנגשויות, ביקושי הדרכים אין לשכוח כי בתוך-תוכם בנויים הם מאמונות ובטחונות. לא ספק בספק מתנגשים אז, אלא בטחון בבטחון. הספרות אינה יודעת מנוחה בימים כאלה, אבל הסופר מלא בהם קנאות ואמונה, המגיעים לפעמים עד שיא המרגוע. את קולותיהם הגבוהים והורסי השקט של הנאבקים מחזק במידה רבה גם האושר השקט אשר לבעליהם. אמנם לא קו זה הוא הקובע את דמותם ולא כל שכן את ערכם של ימי תזזית אלה, הניכרים בתזוזות ערכים וסגנונות, חילופי מזג ושכבות, שכל כמה שהם יסודיים יותר ובני-קיימא יותר, כן עמוקה ואמיתית

¹ מחברות לספרות, שנה א, מחברת א (שבט ת"ש, ינואר 1940), עמ' 91-94.

יותר משמעותם בדבריימי הספרות, אבל לא נחטא אם נאמר כי על אף (ואולי מפני) התבונה הרבה של ההרס והבנין בצוותא ובפרהסיה, הרי ימים אלה של מתח רב והיאבקות בלתי-פוסקת, הם היחידים שבהם נח הסופר מעצמו. ולא צוינו דברים אלה אלא כדי להוסיף כי יש והגעגועים שהסופר רוחש, בהרהורים או בדיבור פה, אל עונות הסער והפרץ, בתקופת "הפוגה" ספרותית, אינם בתנאים מסויימים שיובלטו להלן, אלא כיסוף אל היפוכן המצוי בהן, אל יסוד שלוותן ובטחונן.

"עונותיה המתות" של הספרות אינן בדייה ולא רק הדובים ישנים את שנת החורף. יתר-על-כן, "עונה מתה" של ספרות עולה לפעמים בד בבד אפילו עם שגשוג מרהיב של פעלתנות ספרותית, עם פריון כביר של סופרים, עם קהל-קוראים הולך ורב. עונה זו שורה, איפוא, לפעמים, גם במקום שסימניה מטושטשים לכאורה. אך כנגד זה הרי למותר לפרש כי העדר אותותיהם הפומביים של החתירה, ההיאבקות ושינוי-הערכים, לא תמיד הוא אות ומופת לתנומה, ועל אחת כמה וכמה בספרות שעודה יוצרת לעצמה את תנאי-חיותה הראשוניים, בספרות העוקרת עדיין את גושי לשונה מסלעיהם, הכובשת את נופה, הבוראה את קוראיה. יצרה-חיים של ספרות כזאת לא יניח לה לנום אפילו רגע. היא יראה לה ירדס כאדם הראשון שאימת-מוות נפלה עליו בלילו הראשון בגן-העדן. "עונה מתה" אחת היא סיכון קיומה לעת רבה, היא בשבילה דבר-מותרות שאסור לה אפילו לחלום עליו.

נסמך לכך את הספרות העברית (שהנאמר לעיל חל עליה כמאליו) ונוסיף לראות כי התנאים הבלתי-שכיחים של ספרות כזאת תובעים ממנה עוד למעלה מזה, ואם מצב היקיצה הוא מצבו של כל תהליך רוחני, הרי אין די לה בכך, ונוספים לו יסודות המצטרפים למעמד נפשי בלתי-שכיח היאה לתנאיו. בהיותה יוצרת לה עדיין במו ידיה את הכלים הפרימיטיביים ביותר, דומה ספרות כזאת לפרא-הקדמון שכל פגישה שלו עם העולם היתה פגישת-אויבים. במקום שאחרות עוברות לבטח, שם אורבות לה עדיין סכנות בראשית. ואף-על-פי-כן הפתעותיה וגילוייה בדרך זו כה רבים הם עד ששמחת-החידוש ותמהון-החידוש ממשיכים בה בלי-הפוגות את שיא רגעם הראשון. ספרות כזאת חיה באור המכאיב והחד-פעמי של ברק אשר התחיל ולא נעצם עדיין. החידוש והסכנה — זוהי הזכייה הגדולה, זהו האושר הכבד והמפרך שניתן לספרות העברית בזמן הזה; ובתוך היגיעה, ובין עתות ההתמרמרות והקנאה בכליהן ויצבותן של ספרויות אחרות, המשופעות בשכלול ונוחות, חייבים סופריה לברך שבע ביום שזכו לכך.

והרי אין להרחיב את הדיבור כדי לציין כי מצב בלתי־שכיח זה של על־יקיצה, הנתבע בתוקף התנאים הבלתי־שכיחים - אותה דריכות־חושים הכרחית, אותו יצר־כיבוש, אותו מתח של ראשוניות וחדירה אל ארץ לא־נודעת - כל אלה הם־הם סימניהם המובהקים של הסער והפרץ במובנם הרחב, אם גם לא כגושפנקה לצרכי מיון ספרותי. הסער־והפרץ אי־אפשר להם שיסתיימו בספרות כזאת, בעוד נמשך בה תהליך שההסתערות וההתפרצות הן עצם מהותו. ואם אין סימני הפומבי שלהם מלווים אותה תמיד, הרי זה משום שהם נמשכים וחייבים להימשך בסירוגין של פרהסיה והצנע. יותר מזה - נראה כי הופעותיהם בגללה, אם תכופות הן ואם מרוחקות זו מזו, אינן במידה רבה אלא מתן סיכום ושם ותביעת הכרה רשמית למה שהושג או יושג מתחת לשטח. תקופה כזאת של סער ופרץ, בגלגול הסמוי והתת־שטחי, היא העוברת כיום על הספרות העברית. וראוי להטעים את הקווים שבהם היא נבדלת מגלגולה הפומבי. בעוד שהסער והפרץ במובנם המקובל מצויינים בבטחונם והתלהבותם, בראיית המטרה הברורה לעיניהם, והתלהבות זאת עם החריגה הישרה אל מחוץ־החפץ הן המלכדות גם חבורות סופרים (ולא לחינם נעשתה החבורה תופעת־לווי בלתי־נפרדת מן התקופות הללו בספרות), הרי בזרם התחתי שלהם שורר מזג אחר. הקרב, אשר בהתחוללו מעל לשטח יש לו גם מטרות־פגיעה צדדיות, הופך כאן את כל חרבותיו כלפי פנים. הספק והוראה, האסורים לבוא בקהל, נעשים חומר תקיף וחיובי לא פחות מן הבטחון והאומץ. מפעל ההפיכה והבנין מתפרט כאן למלאכת נמלים וחגיגות התנופה הרבה אובדת ונשכחת לפני הצטרף זה לזה המאמצים היחידים שהיא סיכומם. יחסה של תקופת הנגלה לתקופת הנסתר הוא מבחינה זו כיחס השלם אל פרטיו, וכמו בכל פרוטרוט כן גם כאן רב מאוד יסוד החולין והיגיעה. ויכוח הסופר עם עצמו מהווה תמיד את האי־סטדיה החשובה ביותר, בתהליך הכתיבה, אך הספרות אינה סובלת אפילו את עקבותיו בדבר הכתוב, והטראגי שבעבודת נמלים זו הוא שכל עיקרה מכוונת היא שלא להשאיר זכר לעצמה ויציריה אסור להם שיכירו את אמם. מה שאין כן בתקופת הנגלה של הסער והפרץ, שאז נראים יצירי הספרות, מחוץ לערכם העצמי, גם כאילו־סטראציה לתהליך המעבדה ולשיטותיה המוכרזות. בתקופת־המחתרת הולך הסופר בדרך שאינה מוגדרת במונחי אסכולה וגושפנקות ספרותיות חדשות או ישנות. אם יתבקש לציינה על פני המפה הספרותית, לא ידע לעולם אם הנתיב שסימן הוא נתיבו שלו. הוא חי חיים שאין להם שם וכינוי ופעמים הוא מגלה בתוכו נטיות סגנון וטעם כה מרוחקות זו מזו, באמת או

למראית־עין, עד שחייו נראים לו לא רק אלמוניים אלא גם בלתי־מאוחדים כלל לחטיבה אחת. הספק נעשה כאן, כאמור, לכוח חיובי מן הראשונים במעלה. ההיאבקות, שהיא תנאי ראשון לתקופות סער ופרץ, פושטת כאן את צורתה הקיבוצית ולובשת צורה של התמודדויות־ביניים מובדלות, ומאחר שהעידוד, הבא מן הבטחון והאמונה בדרך הנסללת בכוחות משותפים, מטושטש כאן עד כדי היעדרות מדומה או אמיתית, נראה כאילו כל מלאכיה־חבלה של הספרות גם יחד מטפלים בכל סופר לחוד. תקופת הסער והפרץ בגלגולה זה לוקה, איפוא, פעמיים: מצד אחד מחמירים ומתפרטים מכשוליה ומצד שני ניטלת חגיגותה ובטל יסוד־הראווה שבה. בתקופות כאלו "שורר שקט" בספרות. שקט המעורר לפעמים גם צער וקובלנות, אבל לאמיתו של דבר — אם יש בספרויות־בראשית תקופות מובהקות של אי־מנוחה, של חריגה, של רעש, כיבושים והיאבקות, הרי גלגול זה, בבגדי־החול שלו, הוא החי אותן.

והנה מתוך כל אלה, מתוך כל אלה שהם סימניו המהותיים ביותר של מושג הסער והפרץ, כלה ונכספת לא פעם נפשו של הסופר... אל הסער והפרץ. אל תנופתם, אל רוחותיהם הרחבות, אל קולותיהם הרמים. וברגעי געגועים אלה קשה לו להשיג כי בעצם נכסף הוא אל המנוחה, הוא נכסף לנוח מחליפות של כיבושים ומפלות שלא נצטרפו עדיין לחשבון, לחוש את טעם הבטחון, לא לחרוג בלי־הפוגות אל מחוץ־חפץ סמוי, לא להיות מבקיע ונסחף כאחד. מכל יסודות הסער־והפרץ הפועלים סביבו, חסר הוא, בגלגול זה, רק את יסוד־היפוכם, כאמור כבר לעיל, ואליו תשוקתו.

סער ופרץ, עוברי־אורח נצחיים. יורשה נא לנו לראותם רגע בדמות זו, שגם היא דמותם. הספרות פותחת לקראתם את כל החלונות בבואם לנטות בדברי־ימיה את קרקסם הגדול והנווד. קול פטישים וכינור וצהלת סוסים וצליפת־שוט ממלאים את הכיכר הסחרחרה מזכרונות נעורים. כלי־הזמר עוברים בעיר, ולא רק הילדים רצים אחריהם. גם בעלי־בתים ומזכירי מוסדות ועסקני־ציבור שולחים ראשיהם החוצה. אפילו הספרן הנובל, הרציני יותר מן הספרים, נעור ומחייך. סער ופרץ, רק בזכותכם העלתה הספרות חיוך על פניו. בזכותכם שולח האזרח את ראשו החוצה, לרוח הספרות, וזו מספיקה לנגוע בציצית ראשו המחוסן כלי־כך מפניה. בזכותכם שבים לפרוח כשיחיה־השושן גם בטלניה הנצחיים של ספרות זו, מאהביה במסתרים, אלה שאין להם חיים בלי עסקי מדניה ורכילותה. בימי הבנייה החילוניים ונטולי התפאורת, בימי העמל והחריגה הספוגים רצינות וכאב, אופפת אותם מרה שחורה וכאבם הוא כאב המיותרים. אורם היחיד הוא זיו פניה של הספרות,

ובתקופות כאלו אין הם רואים אותה אפילו מרחוק. ורק בעונת היריד, כיוון שכלי־הזמר נותנים בשיר קולם והשערים נפתחים והחתונה מתחילה ומערבבת קרואים זרים, רק אז מספיקים גם הם לחטוף מחול קצר עם הכלה.

סער ופרץ — לא פלא הוא אם הספרות העברית, אשר מאות שנים רצופות של דממה

גדולה ואפס־מעשה עמדו עליה כסיום, לא שבעה ולא תשבע עוד עת רבה את חגי המולתכם הקצרים. הן גם עכשיו, בתקופה פלאית זו של מהפכה הנמשכת בלי־הפוגות וטפח טפח, היא פוחדת ורוחבת אל זינוקכם הקל והמשחרר. אבל עם זאת יודעת היא כי בה הנכם עכשיו, כי בסלעה אתם מטפסים בצפרניים ושן וכל טפח נכבש — שלכם הוא. והזמן הזה — זמנכם.

.1940